

נתנאל אריה

ב ה ו ב ע ב ו ר ה

ראשי פרקים:

- א. דברי ריה"ל והקושי בהם
- ב. נסיון לתרוץ ודחיתו
- ג. סקירת מדרשי חז"ל
- ד. קשיים שונים בביאורי המדרשים
- ה. ישוב הקשיים וביאור דברי ריה"ל
- ו. עומק דברי ריה"ל
- ז. נספח א - הרמב"ם והזוהר בסיבת העדר הנבואה בזה"ז
- ח. נספח ב - תורת א"י בנסתר ובנגלה הלכה למעשה

א. דברי ריה"ל והקושי בהם

ריה"ל בספרו ה"כוזרי"¹ בנארו את קדושת א"י מתמקד במעלת הארץ עד ש"אין עם הסגולה יכול להדבק בענין האלוהי כי אם בארץ הזאת, ועל כן אין נבואה יכולה לחול כי אם בארץ הקודש. כמובן שמיד הוא נדרש ליישב הרבה נבואות שנאצלו אף בחו"ל כגון: נבואת אברהם אבינו באור כשדים, יחזקאל ודניאל בבבל, ונבואת ירמיהו במצרים².

אכן תשובת ריה"ל נראית תמוהה ומפתיעה. מפתיעה בפשטותה: "כל מי שנתנבא, לא נתנבא כי אם בארץ הזאת או בעבורה", אך תמוהה במקוריותה, שהרי במקומות רבים התייחסו חז"ל לשאלה זו, וכפי הנראה לא היתה זו תשובתם אף לא באחד מן המקומות³.

קושי זה היה כמונח בקופסא, עד שבהסח הדעת⁴ עלה בדעתי הסבר שיש בו כדי לבאר לענ"ד עומק דברי ריה"ל ומקורם, ותורחב היריעה גם לביאור השיטות השונות בנידון דידן. אמרתי ע"כ להציע הדברים לפני מלכי רבנן, ואם לשבט אם לחסד, אשר יאמר כי הוא זה, ישולם שכרו מאלוקנו זה.

ב. "משא גיא חזיון" - נסיון לתרוץ ודחיתו

יש המציינים כמקור לריה"ל את דברי המדרש בפתיחתא לאיכה רבה (כ"ד) ר' יוחנן פתח: משא גיא חזיון - גיא שכל החוזים מתנבאים עליה. גיא שכל החוזים עומדים ממנה. דאמר ר' יוחנן כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי היה" (הביא מדרש זה בהערות למהדו' אבן שמואל).

אכן נזכר במדרש זה שכל החוזים מתנבאים עליה, אבל דומה כי פשוט שמדרש זה ענינו ירושלים והמקדש ולא א"י ככלל, כמו שמובן מהיותו חלק מפתיחה למדרש איכה שענינו חורבן המקדש ירושלים, וכמו שמוכח מסוף דברי המדרש "...ירושלמי היה".

אמנם ניתן לראות בירושלים את המייצג של ארץ ישראל כולה שהרי היא מרכז הקודש והלאום, ולפי"ז תתפרש כוונת המדרש לא רק במשמעות פרטית מצומצמת, אלא במשמעות רחבה יותר שכל הנביאים מתנבאים על ירושלים וארץ ישראל להשיב יושביה מעוון כדי שלא יחרב ביהמ"ק ויגלו עם ישראל מארץ ישראל, אבל גם אז לא שייך מדרש זה לענין הנבואה בחו"ל.

גם אם נרחיק ונרחיב בביאור המדרש יותר, ונאמר כי גיא חזיון היינו שכל החוזים מתנבאים עליה אם להשיב יושביה מעוון שלא יחרב הבית, ואם לאחר החרבן התנבאו על נחמתה לעתיד⁵, ולפי"ז היינו כעין "בה ובעבורה", גם אז אי"ז שייך לנידון דידן, שהרי אין עומדת בפני בעל המדרש שאלת קיום הנבואה בחו"ל, ועל כן אין לראות בדברי המדרש תשובה לשאלה זו, אלא אמירה כללית למהות תוכן רוב נבואות הנביאים המוסבות לקיום הארץ והמקדש, ומובן הדבר גם ממקום המדרש שהרי היא בפתיחה למדרש איכה ישבה בדד.

ג. סקירת מדרשי חז"ל

במקומות שונים התיחסו חז"ל לסוגית הקשר בין הנבואה לארץ הקודש, וקיום הנבואה בחו"ל. נסקור את המדרשים ונבאר דבריהם בקצרה.

א. אמרו בספרי (שופטים קע"ה) "נביא מקרבך מאחיד כמוני יקים לך ה' אלהיך. מקרבך-ולא מחוצה לארץ. מאחיד-ולא מאחרים וכו'". ובפשטות דרשו כן מיתור המילים: מקרבך, מאחיד. וא"כ נביא דוקא בארץ הקודש, ודבר פשוט הוא לכאורה שאין הכוונה רק שנולד אלא גם שדר בה.

ב. עוד איתא בפרקי דר"א הגדול פרק ל"ו: "ויוגד ללבן כי ברח יעקב. למה ברח? שאמר לו הקב"ה איני יכול לשכן שכינתי עליך בבית לבן⁶, אלא שוב אל ארץ אבותיך וגו'" וג"כ ר"ל שדוקא אם תשוב אל ארץ אבותיך אהיה עימך, כלשון המשך הפסוק.

ג. וכן אמרו בגמ' מו"ק כה. "כי נח נפשיה דרב הונא וכו' פתח עליה ר' אבא: ראוי היה רבנו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה ליה. מתיב רב נחמן בר חסדא ואמרי רב חנן בר חסדא: היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים. טפח ליה אבוה בסנדליה. אמר ליה: לא אמינא לך לא תיטרוד עלמא! מאי היה - שהיה כבר". א"כ מוסכם הוא שאין שורה שכינה ונגלית נבואה בחו"ל, ונבואות יחזקאל ודומיו זהו רק משום "שהיה כבר".

בביאור הגמ' מפרש רש"י שני פירושים. "שהיה כבר - כלומר היא שעתא ולא יותר, וי"א שהיה כבר בארץ ישראל, ששרתה עליו רוח הקודש". לפי פירוש רש"י הראשון כוונת הגמ' שבאופן ארעי וחריג יש מציאות של נבואה בחו"ל מפני צורך גדול, אך נבואה כתופעה קבועה ומתמדת ישנה רק בא"י. לפי פירושו השני בשם יש אומרים החילוק הוא האם קדמה התגלות נבואית בא"י או לא⁷.

אמנם בפירוש השני של רש"י יש מקום להתלבט. אפשר לבאר שכוונת הפירוש שכיון ששרתה כבר רוח"ק על הנביא בא"י אפילו בנבואות אחרות אין רוח"ק פוסקת ממנו גם ביוצאו ממנה. ואפשר לבאר שעצם הנבואה שכבר שרתה עליו בא"י יכול הנביא לחזור ולזכות בהארה בהם גם בחשכת הגלות. ובצמצום, אפ"ל ד"היה כבר" מדובר על מעמד הנביא בא"י, ואפ"ל ד"היה כבר" מדובר על הנבואה עצמה.

אף שמפשט המילים נראה יותר שהבין רש"י בדעת היש אומרים כהבנתנו הראשונה, אך לפי"ז יוקשה, וכי מה סברה היא זו, והלא אפילו אם קנה הנביא מעלה בארה"ק מ"מ כל ענין הסוגיה להורות שהמקום גורם העדר יכולת נבואה. עוד יקשה לפי"ז מה שאמרו חז"ל בכ"מ שמפני כן ברח יונה מא"י כדי שלא תוכל שכינה לשרות עליו שם. אבל לפירוש זה לא אהני כלום במעשיו, משא"כ לפירוש הראשון.

בסיכום, עולה מביאור הסוגיה כי באופן עקרוני אין נבואה אלא בא"י. אמנם מה שמצינו ביחזקאל ועוד נביאים שהתנבאו בחו"ל זהו מפני ש"היה היה-שהיה כבר". ובזה כמה פירושים.

1. פירוש רש"י-שהיה זה רק באופן חריג וארעי.
2. רש"י בשם יש אומרים: אפשר שר"ל שניבא שכבר היה נביא בא"י יכול להינבא בחו"ל, ויותר נראה שר"ל שנבואה שקיבל הנביא בא"י יכול לנבא בה או לחזור ולקבלה בנבואה בחו"ל.

ד. דברים מפורשים ומפורטים יותר אנו מוצאים במכילתא לפר' בא"פ עה"פ: ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים וגו' (שמות יב, א') "לא נדבר עמו בתוך הכרד מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים, ועד שלא נבחרה⁹ א"י היו כל הארצות כשרות לדברות משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות וכו' אם תאמר דן אני מן הנביאים שנדבר עמהם בחוצה לארץ. אעפ"י שנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות שנאמר כה אמר ה' קול ברמה נשמע וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה ויש תקוה לאחריתך נאום ה' ושבו בנים לגבולם (ירמיה ל"א).

וי"א אעפ"י שנדבר עמהם בחו"ל ובזכות אבות לא נדבר עמהם אלא במקום טהור של מים וכו' וי"א נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחו"ל שנאמר היה היה דבר ה'. היה שנדבר עמו בארץ, היה - שנדבר עמו חוצה לארץ. היה ר' אלעזר בן צדוק אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה כשרה. תדע שאין השכינה נגלית בחו"ל, שנאמר ויקם יונה וברוח תרשישה מלפני ה' (יונה א, ב'). וכי מלפני ה' הוא בורח וכו' אלא אמר יונה אלך לי בחו"ל מקום שאין השכינה נגלית וכו' משל לעבד כהן שברח מרבו, אמר אלך לי לבית הקברות מקום שאין רבי יכול לבא אחרי וכו'. בפשטות עולים מהמכילתא שלשה הסברים:

1. קודם שנבחרה א"י ראויות היו כל הארצות לנבואה.
2. גם לאחר שנבחרה א"י התנבאו נביאים בחו"ל בזכות אבות, וי"א שגם זה דוקא במקום טהור כגון מים (שהוא טהור בעצם) וי"א שאף בקעה (שעכ"פ אין בה גילולים).
3. י"א שרק אם נדבר עם נביא בא"י נדבר עמו שוב בחו"ל.

ה. כע"ז מצינו גם במדרש רבה לשמות (פט"ו, ה') "אמר ר' שמעון גדולה חבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום ע"ז ובמקום טינופת ובמקום טומאה¹⁰ בשביל לגאלן. משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות. אומר מה אעשה לטמא את עצמי אי אפשר ולהניח תרומתי אי אפשר. מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומטהר, ולא לאבד את תרומתי וכו'"¹¹. אמנם ממדרש זה שלא כמובן מפשטות המכילתא והגמ' במו"ק כה. עולה ביאור נוסף לאפשרות הנבואה בחו"ל והיינו כתופעה חריגה וארעית בשביל גאולתן של ישראל. וכעין פרש"י במו"ק.

ד. קשיים שונים בניאורי המדרשים

המעיון הדק היטב לשון המדרשים השונים יראה כי מתעוררים קשיים מספר הדרושים ביאור:

1. בספרי שופטים דרשו "מקרבך-ולא מחו"ל". אף אם יסוד הדרשה ברור שהוא מכפל המילים "מקרבך מאחיד", מ"מ לפי הענין יותר היה נראה פשוט ומתאים לכתוב "מארצך"!!

2. בפרקי דר"א הגדול פכ"ו מבואר כי הקב"ה נגלה אל יעקב אבינו להורותו כי יעלה לא"י, שכן אי אפשר לו לשכן שכינתו עליו בחו"ל אלא דוקא בא"י. והנה הענין מוקשה מתוכו, שהרי אם כן איך נגלה אליו כל עיקר?!

3. וביותר יש להקשות בזה איך יעקב אבינו בחיר האבות, בא"י לא נגלה אליו הקב"ה אלא בחלום, אבל בחו"ל במקום הטומאה התגלה אליו הקב"ה שלא בחלום¹², כמבואר בפשט הפסוקים¹³ (בראשית לא, ג')?!

4. בגמ' מו"ק כה. הביא רש"י שני פירושים. דעתו לפרש שהיה כבר היינו ההיא שעתא ולא יותר, ובשם י"א כתב שכיון שכבר שרתה עליו רוח"ק בא"י. והנה כבר העירו במהרש"א ובמצפה איתן שם שכדעת היש אומרים ברש"י מבואר בהדיא במכילתא וילקו"ש בפר' בא. אבל לפי"ז יקשה מאוד היאך הביא דעתו בסתמא, ודעת חז"ל המפורשת כתב רק בשם י"א? וביותר יש להקשות שלכאורה כדעת הי"א הביא בפירושו ליחזקאל א, ג' ושם הביאה בשם רבותינו?! וכן מבואר שם גם בתרגום יונתן, עי"ש.

5. בלשון הגמ' יש לדייק שלכאורה היה לה לאמר "מאי היה היה - היה בארץ והיה בחו"ל וכעי"ז במכילתא. אבל בגמ' נקטו רק "היה" אחד, וגם הביאו למלת "כבר" הלקוחה מהמשך הפס' "על נהר כבר" ולכאורה אינו מן הענין.

6. עוד בלשון הפסוק ביחזקאל יש באמת להבין מה הוסיף לנו הפסוק בנקטו לשם הנהר. וגם מהו שנכתב אח"כ ותהי עליו שם יד ה', ולכאורה מלת "שם" מיותרת.

7. במכילתא דפר' בא הנ"ל ג"כ קשים מספר קשיים בענין מה שאמרו שבזכות אבות נתנבאו נביאים בחו"ל. וכי ליונה הנביא לא היה זכות אבות?! ואם נפרש דודאי יותר נראה שבזכות אבות היינו זכות אבות של עם ישראל, שבזכות זו יכול להינבא אליהם נביא בחו"ל, מ"מ קשה שעוסקים בזכות אבות והביאו זכותה של רחל דוקא. עוד קשה שאם בזכות אבות מיירי מדוע נקטו דוקא לפסוקים אלו שאינם מדברים על זכות אבות הכללית אלא יותר על גאולתם של ישראל, ואולי זו רק זכותם של האבות

העומדת לגאולתם של ישראל. עוד יש לסנף לזה דברי הגמ' בב"ב צא. "אפ"י מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיוצא מארץ ישראל לחו"ל...¹⁴ עוד נראה דלפי פשטות המדרש דבזכות אבות אפשר לנבא גם בחו"ל א"כ עקרת כל התלות של הנבואה בא"י דוקא, ומריהטת דברי חז"ל משמע דיסוד הנבואה במעלת קדושת א"י ולא בדבר אחר. המעיין היטב במפרשי המכילתא יראה שבאמת התלבטו בביאור המדרש. גם הנצי"ב בפירושו העיר שלכאורה אין ביאור למדרש, עי"ש.

ה. ישוב הקשיים וביאור דברי ריה"ל

ביארו לנו חז"ל בכ"מ שגאולתם של ישראל אינה בשכר מעשיהם אלא בזכות אבות. כך מבואר במס' ר"ה (יא.) גבי גאולה העתידה שנאמר "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות. מדלג על ההרים - בזכות אבות, מקפץ על הגבעות - בזכות אמהות". ופרש"י שם שהקב"ה מדלג את הקץ בזכות האבות וכו'. כיוצ"ב מפורש במדרש שמות רבה (פט"ו, ד') "אמר ר' יהודה: מהו מדלג על ההרים? אמר הקב"ה אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם. אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים שנאמר (שמות ו') וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' (וסיפא דקרא: ואזכור את בריתי), בזכות אבותם אני גואלם. לכך כתיב מדלג על ההרים, ואין הרים אלא אבות וכו' ". והנה מיד אח"כ איתא במדרש (שמו"ר שם ה') אמר ר' שמעון גדולה חבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודת כוכבים ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן. משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות וכו'.

ונראה ביאור המדרש פשוט, שבשביל גאולתן של ישראל התאפשרה נבואה אף בחו"ל במקום טומאה. ואם דרשינן סמוכין... הנה בזכות אבות נגאלו ויגאלו ישראל, ובשביל גאולתן של ישראל ושלמותן בישובם בארץ הקודש. כן הוא ודאי בגאולה העתידה, וכן היה גם בגאולה ממצרים כדכתיב "והוצאתי... והבאתי אתכם אל הארץ", וזה פשוט הוא שכל נבואת משה במצרים היה "בעבורה", או כלשון המדרש "בשביל גאולתן של ישראל".

לפי"ז נראה שמבוארת גם המכילתא ש"בזכות אבות" אי"ז אמירה כללית שכל נבואה לעם ישראל בגלות תתאפשר לפיה, אלא נבואות שענינן חזרת עם ישראל בתשובה שלמה לזכות בגאולה, או נבואות עידוד ונחמה לגאולתם של ישראל. ועל כן לא הביאו את ענין זכות האבות הכללית,

אלא בדומה לרחל שמבכה על בניה, ומבקשת רחמים עליהם לגאולתם כאותם פסוקים בירמיה, ובמיוחד כנבואת ירמיה הזו המסיימת: "ושבו בנים לגבולם". והנה גם נבואה זו של ירמיה הינה דוגמא מובהקת לנבואה שנאמרה בגלות כעידוד ונחמה בשביל גאולתם של ישראל, והיינו "בעבורה"¹⁵. (ובתרגום יונתן שם: ויש שכר לפעולתך - אית אגר לעובדי אבהתך צדיקיא אמר ה' ויתובון מארע בעלי דבביהון).

לדעתי קרוב לודאי שזהו עומק פשט הגמ' במו"ק כה. שנראה שדרשו דרשתם רק ממילת היה (בלשון עבר). והנה אם היו דורשים כמבואר במכילתא שכיון שהיה בא"י שוב היה גם בבבל היה הכרח להאריך בדרשה. גם אינו מובן שייכות המלה "כבר" והצמדתה למלת היה. אין להתעלם גם מהשיון שבין שם הנהר "כבר" למלה זו בגמ', ומיתור המילים בפסוק: ותהי עליו שם יד ה'. מדוע נקט "שם", ומה בא למעט?

ע"כ נראה דשלא כמכילתא לומד רב חסדא בגמ' קצת בשינוי. אמנם לומד הוא כמובן מכפל המילים "היה היה", אך שלא כמכילתא הדורשת היה (בהוה) בגלל שהיה (בעבר) בא"י, דורש רב חסדא בהיפך. היה (בלשון הוה קבוע ומתמשך) בארץ ישראל הקדושה, היה (בלשון עבר ארעי וחולף) בגולה. ואפשר שנרמז הדבר בשם הנהר "כבר"¹⁶, וזהו שהצמיד רב חסדא בלשונו "היה כבר" ו"כבר" היינו מלשון זמן קצר ועבר כגון: "מה שהיה כבר הוא, ואשר להיות כבר היה" (קהלת ב, טו').

וזהו שפירש רש"י בגמ' "היה כבר - כלומר ההיא שעתא ולא יותר". שבגולה הנבואה אינה תופעה קבועה אלא חריגה וארעית רק לצרכם הגדול של ישראל, ור"ל א"כ לצורך גאולתם של ישראל, הוי אומר "בעבורה".

והנה אם כנים דברינו יותרו בזה שתי קושיות. חדא איך הביא דברי חז"ל המפורשים בשם יש אומרים ודברי עצמו המחודשים בסתמא. וגם איך שכח שר דברי עצמו וחזר לדברי חז"ל בפירושו לס' יחזקאל. אך עתה מבואר דלק"מ. דשם בגמ' אין אלו דברי הי"א במכילתא אלא י"א המבארים כן בגמ' עצמה, וע"כ הביאם רק בשם י"א כיון שדיוקא דגמ' אינו מורה כן ולא חפץ לקרב הרחוקים בזרוע. אבל בביאור הפסוקים ביחזקאל יותר היה נראה לו דברי חז"ל המפורשים במכילתא, תנחומא והילקוש וע"כ בחר לו פירושם, והזכירם בשם "רבותינו".

והנה אנהירו לעיינין ומצאתי כן כמעט מפירוש בזוה"ק פר' לך לך (פה. ובסולם פיס' קפ"ז-ק"צ) ולחיבת הקודש אעתיק לשונו: "בזמנא דישראל הוו שראן על ארעא ופלחי פולחנא הקב"ה שכינתא הוות צנועה בינייהו ולא נפקת מגו ביתא לבר באתגלייא, ובג"כ כל

אינון נביאים זהו בהוא זמנא לא נטלו נבואה אלא באתרא כדקאמרן. ובג"כ יונה היה ערק לבר מארעא קדישא וכו'.

ואי תימא הא חמינן דאתגלייא שכינתא בבבל דאיהו לבר. הא אוקימנא דכתיב היה היה. דהוה מה דלא היה מן קדמת דנא וכו' וההיא נבואה לשעתא הות. וכתיב על נהר כבר. נהר דכבר הוה מיומא דאתברי עלמא ושכינתא אתגליא תדיר עליה וכו'.

ותמן אתגלייא שכינתא לפום שעתא דאצטריכו לה ישראל לפום צערייהו אבל בזמנא אחרא לא אתגליא, ובג"כ יונה בגין דלא תשרי עלוי שכינתא אזל מארעא קדישא וערק הה"ד מלפני ה' וכו'". ע"כ דברי הזוה"ק. הנה מצאנו אם כן מקור דברי רש"י בביאור הגמ' דדרשה היה היה רק לשעתא הות דאצטריכו לה ישראל בגלותם לגאולתם (אמננס הזוה"ק אינו דורש "נהר כבר" כמו שכתבנו לעיל, וגם מלת "שם" נראה דדריש בענין אחר דדוקא שם לא במקום אחר אך בעיקר הדרשה שו). ואתי שפיר דהיינו כדרשת ר' שמעון בשמו"ר שנגלה הקב"ה במקום טינופת וטומאה לגאול את ישראל, ומבואר א"כ דהמכילתא, התנחומא, הילקו"ש, המדרש רבה, הגמ' לפרש"י והזוה"ק כולהו בשיטה אחת קיימו דאפשרית נבואה בחו"ל כתופעה חריגה בשביל גאולתם של ישראל והיינו "בעבורה".

ז. עומק המושג "בעבורה"

מעתה לא נותר אלא לבאר את עומק הענין האם זהו רק מחמת אילוץ לחיבתן של ישראל ולפום צעריהו כפי שמשמע מחיצוניות פשט הזוהר והמדרשים או שמא יש דברים בגו, וכפי שנראה מדברי ריה"ל שהסב כל ענין הצורך והאילוץ למישור אחר של סגולת ארץ הקודש ובמתק לשונו הגדיר זאת במלה אחת "בעבורה".

בשם משמואל לפרשת ויצא (תרע"ב) מביא בשם אביו (האדמו"ר מסוכטשוב בעל האגלי טל) שכל מקום שדעתו של אדם שם, נחשב כאילו הוא שם בפועל, ודייק זאת מהמשנה בערובין (פ"ז מ"ז) "מי שבא בדרך והיה מתירא שמא תחשך, והיה מכיר אילן או גדר ואמר... שביתתי בעקרו" קנה שם שביטה כאילו היה שם בפועל.

ובזוה"ק פר' ויצא (קמז. סולם פיס' ג') "ויצא יעקב מבאר שבע- ר' שמעון אמר נפק מכללא דארעא דישראל". והקשה בשמ"ש שלכאורה אינו מובן הלא עדיין היה בא"י עד הפרשה השניה "וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם".

ולהאמור לעיל יובן שבאמת כיון שנתן בדעתו לצאת מא"י נחשב כאילו שאינו נכלל כבר בקדושת ארה"ק וזהו דיוק לשון הזוהר "מכללא דארעא דישראל" אף שבפועל היה בה. ובזה הסביר היאך בארץ ישראל לא זכה יעקב לנבואה אלא בחלוס, משא"כ בחרן משמע שזכה לנבואה ממש "ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' (לא, ג')

ולפי"ז מתפרש בטו"ט דברי פרקי דר"א שאמר הקב"ה "איני יכול לשכן שכינתי עליך בבית לבן אלא שוב אל ארץ אבותיך", שעצם המאמר ליעקב היה נבואה למטרת שובו לארץ הקדושה ונבואה שיונקת שרשה מקדושת הארץ יכולה להאמר אף בחו"ל. אבל השראת שכינה בקביעות בחו"ל אינה אפשרית, והן הן הדברים שנאמרו ליעקב¹⁷.

ורמז לכך מצאנו עוד בגמ' מגילה (כט.) "גלו לבבל שכינה עמהן וכו' בבבל היכא? אמר אביי בני כנישתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא" ופרש"י שם: "דשף ויתיב - ובנאה יכניה וסיעתו מאבנים ועפר שהביאו עמהן בגלותן, לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", והנה זה ודאי שעפר א"י הבא לחו"ל אין בו קדושת א"י, אבל יש כאן קדושת הרצון וזכרון ארץ הקודש, וע"כ חיבת הקודש מכשרתו להשראת שכינה גם במקומו, וכללא רבתא לשכינתא! ובתהילים פ"ז מבואר ג"כ "לבני קורח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש. אוהב ה' שערי ציון וכו' אזכיר רהב ובבל ליודעי הנה פלשת וצור עם כוש זה יולד שם. ולציון יאמר איש איש יולד בה והוא יכוננה עליון. ה' יספור בכתוב עמים זה יולד שם סלה. ושרים כחוללים כל מעיני בך. וביאור עומק מזמור נפלא זה הוא באמרו "ל אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה (כתובות עה.) ולפי"ז יתפרש המזמור כך. באומות העולם וארצותיהם יקרא בן לעם מסויים כל הנולד וגר באותה ארץ. גם אם יהגר לארץ אחרת לאחר כמה דורות לא יהא הפרש כלל בינו לבין אותו עם הגר שם דורות, ולא נודעה בו כלל מעלת ארצו הראשונה. אבל בעם ישראל "איש ואיש יולד בה" גם מי שנולד וגר ממש בארה"ק וגם מי שלא גר בארה"ק נחשבים שניהם כדרים כדריס בה וכנולדו בה לענין מעלת הארץ בהם, וע"כ בכתוב עמים, ה' יספור גם את הדר בחו"ל כמי שנולד שם בא"י, וזהו משום "כל מעיני בך" שמצפה לראותה, והיינו "שיר יסודתו בהררי קודש". ולדרך זו עוד נמתיק דברי תוה"ק אשר דייקה לכתוב "מקרבך מאחיך" ודרשו חז"ל "מקרבך-ולא מחוצה לארץ", ועתה אין לתמוה מדוע לא כתבה התורה "מארצך", שכן אפי' שאין הנביא עתה בפועל בארץ הקודש יונקת נבואתו

מקדושת א"י, ורמז גדול רמזה לנו בזה התורה. ומבוארת לפי דעתי בזה היטב דעת רבנו הגדול אשר בעומק מחשבותיו ובהב לשונו צמצם לכתוב במילים ספורות "בה ובעבורה" כל תוכן דברי האגרת הזאת, והדברים מוסכמים בדברי חז"ל במקומות רבים, כאשר הראינו מישרים, כולם כאחד חבורים, גם בפשטי המקראות ברורים, כאשר הראה מאור האורים¹⁸.

נספח א' - הרמב"ם והזהר בסיבת העדר הנבואה בזה"ז

אמרו חז"ל "אין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק וכו' אלא מתוך שמחה של מצוה שנאמר (מלכ"ב, ג') ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'" (שבת ל:): וכע"ז בירושלמי "אמר ר' יונה: יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרת עליו רוח הקודש. ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא מתוך לב שמח. מ"ט והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים¹⁹ (סוכה פ"ה ה"א)". וברמב"ם פ"ז מיסודי התורה ה"ד כתב עפי"ז: "כל הנביאים אינם מתנבאים בכל עת שירצו אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות וכו' אלא מתוך שמחה וכו'".

ובמו"נ ח"ב פל"ו האריך ביסוד זה וביאר שכח המדמה כאשר נחלש ומתרופף לעיתים תשבות הנבואה מהנביא באותם זמנים, כיעקב אבינו שלא בא לו חזון כל ימי אבולו בסיבת העלמות יוסף, וכמשה רבנו ע"ה שירדה נבואתו אחרי מאורע המרגלים עד כלות דור המדבר בכללותם בחומרת ענינם בעיניו מחמת רוב תנואותיהם וסיים: "וזוהי הסיבה העצמית הקרובה לסלוק הנבואה בזמן הגלות בלי ספק. איזו עצלות או עצבות יהיו לאדם באיזה מצב שיהיה יותר מהיותו עבד נשלט ומשועבד לכסילים הרשעים וכו' ואמר מלכה ושריה בגויים אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. וזה נכון וסיבתו ברורה כי הכלי כבר בטל, והוא גם הסבה בסיבת הנבואה לנו כפי שהיתה לימות המשיח וכו'".

והנה במבט ראשון יראו דבריו זרים ומוזרים. מדוע תלה סיבת העדר הנבואה בגלות בהעדר השמחה, שהיא מקרה ובר שינוי ואינו מתמיד בכל הזמנים ובכל המקומות, ולא תלה הדבר ביציאה מארץ הקודש ובהיותנו על אדמה טמאה!?

כלום שכח שר דבריו בהלכות מלכים (פ"ה) בענין קדושת א"י ודברי קדשו במ"ע קנ"ג בענין מצות קידוש

החודש שאינה אפשרית אלא בא"י יעויי"ש בדבריו הנפלאים ובסיימו "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". כלום פחותה היא מעלת הנבואה בקשרה לא"י ממצוה זו, וכמו"כ מבואר בדבריו בענין חידוש הסמיכה²⁰ דבעינן דוקא חכמי א"י, וכן דבריו בכ"מ²¹ שאין גדר ציבור אלא בא"י, אתמהא! ולבד משדבריו סותרים זה את זה, עוד סותרים דברי חז"ל בהרבה מקומות שתלו הנבואה דוקא בארץ הקודש, וכמו שהתבאר.

הן אמנם מצינו סמך לדבריו בדברי הזוה"ק בפרשת וישב (קפ: קפא. ובסולם כט', מג'-מד') וראשית נביא דבריו: "דהא חמינן דשכינתא לא שריא באתר עציבו אלא באתר דאית ביה חדוה וכו' כד"א ועתה קחו לי מנגן וכו' מנלן? מיעקב, דבגין דהוה עציב עליה דיוסף אסתלקת שכינתא מניה. כיון דאתא ליה חדוה דבשורה דיוסף מיד ותחי רוח יעקב אביהם וכו'".

אבל לקמיה מוסיף הזוהר: "ובזמנא דהוה בי מקדשא קיים, ישראל הוה משתדלין בקורבנין ועלוון פולחנין דהוה עבדין כהני וליואי וישראל, בגין לקשרא קשרין ולאנהרא נהורין. ולבתר דאתחריב בי מקדשא אתחשך נהורא, וסיהרא לא אתנהירת מן שמשא וכו' ולית לך יומא דלא שלטא ביה לוטין וצערין וכאבין כמה דאתמר."

ואם יש בידנו לבאר הרי שאין אלו סיבות נפרדות אלא הן בחינת סיבה ותוצאה. כאשר עם ישראל מיושב בארצו ועובד עבודת ה' בשלמותה ממילא מתמלא הוא שמחה מתוך שלמות של מצוה, וראויים טובי בניו, לנבואה וחזון מה', אבל בגלותנו זה כמה, אין איתנו יודע עד מה. ודברי הרמב"ם מאוחדים בשרשם עם דברי הזוה"ק²².

אכן הרמב"ם בספרו ובפרק המסויים הזה ענינו בביאור מעלת האדם הפרטי הנצרכת ואינו דן בהיבט הכללי של הקודש, וע"כ כתב דבריו כנ"ל. ואת"ל מדוייק כן במש"כ "וזוהי הסיבה העצמית הקרובה לסילוק הנבואה", ונר' דר"ל "הסיבה העצמית" מבחינת האדם הפרטי בהשפעת הגלות עליו והיינו שהוסיף "הקרובה", שהרי הסיבה הרחוקה ושורש הדבר ודאי שנעוץ בכל ירידת מעלת הקודש על אדמה טמאה, כמבואר בחז"ל ובספריו הקדושים, והכל אתי שפיר בס"ד.

נספח ב' - תורת א"י בנסתר ובנגלה בהלכה למעשה.

הבאנו לעיל דברי הרמב"ם והזוה"ק בענין מניעת הנבואה בגלות, וכן הרחבנו בהערה 9 בדבר שני

יסודותיו הנודעים של הרמב"ן "אביהן של ישראל": חובת הכיבוש והשלטון בא"י, וא"י כמקום השראת השכינה ועיקר מקום תורה ומצוות, מחמת השגחתו הישירה של הקב"ה, והתבארו הדברים ממקורם הקדוש בזוהר, שאלו כשלהבת הקשורה בגחלת וכתרי רעין דלא מתפרשין זמ"ז והא בהא תליא. ונמצאנו למדים כי באמת "סטרא דימינא" וסטרא דשמאלא בחד גופא קיימין, ואין אלו אלא שתי צורות התגלות המשלימות ומבהירות זו את זו²³ בחינת "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה".

אחרי כתיב את הדברים התגלגל ובה לידי צילום מספר הנקרא "חוקי התורה" שהוא מכת"י לאחד מן הראשונים לא יאוחר מן המאה ה"ג למנינם, ושם בפרק העוסק בצורת סדרי הלימוד הראויים בישיבות כותב המחבר חידוש נפלא הנקשר לעניננו, ובעיקר לדברי מרן הרב קוק זצ"ל בספרו אורות התורה פ"א סי' ג', וגם זו דוגמא נפלאה לראות כיצד הנסתר והנגלה מאוחדים בשרשם, ומשלימים זה את זה כדוגמת הרמב"ם והזוהר כנ"ל, לפיכך בחרנו לחתום את מאמרנו בציטוט דברי מרן הרב זצ"ל ולאחריו בדברי ספר "חוקי התורה" לחד מן קמאי, ו"תן לחכם ויחכם עוד".

הרב קוק זצ"ל:

"יניקת תורה שבעל פה היא בגניזו מן השמים ובגילוי מהארץ. וצריכה ארץ ישראל להיות בנויה, וכל ישראל יושבים עליה מסודרים בכל סדריהם, מקדש ומלכות, כהונה ונבואה, שופטים ושוטרים וכל תכסיסיהם, אז חיה היא תורה שבעל פה בכל זיו תפארתה...אז תחל תורה שבעל פה לצמח מעומק שרשה...והדודים יתאחדו בנוה אפיריונס ואור נשמת אל חי העולמים המתגלה בתחית ישראל וברום קרנו יאיר באור שבעת הימים וכו'".

ספר "חוקי התורה":

"חק שישי שלא יקבלו המלמדים יותר מעשרה תינוקות בענין אחד, ואעפ"י שאמרו חכמים (ב"ב כא.) מקרי דרדקי כ"ה [ינוקי] דוקא בארץ ישראל דאזירא מחכים ובזמן שישראל שרויין על אדמתם וידם תקיפה, כי נפש החפשית היא גבוהה וחזקה וזכה וצלולה, ויכולה לקבל שכל ומדע על שאינה משועבדת לזולתה. ונפש אשר משועבדת היא שפלה וחלשה ויבישה ואינה יכולה לקבל שכל ומדע, על שהיא משועבדת לאדונים קשים ועזי פנים וכל יגיעה ועמלה הולך לאיש אשר לא עמל בו...והאימה מסלקת החכמה וכו'".

והנה דברים אלו הינם חידוש נפלא להלכה²⁴,

המתאימים למתבאר בספרי פנימיות, אף שהמחבר הנ"ל ככל הנראה תמך יסודותיו רק בתורת הנגלה, וכיחס הדברים שבין הזוה"ק לרמב"ם במו"נ כנ"ל, כך הם דבריו.

מקורות:

1. מאמר שני פיס' ט-יח מהדו' אבן שמואל.
2. לכאו' מוזר שאינו מזכיר את נבואת משה במצרים ואפשר שכוללו במש"כ קודם לכן: "והלא מאדה"ר ועד משה, וממשה ועד סוף הנבואה, נבאו רבים במקומות אחרים וקצת דוחק. עי' בפ' קול יהודה לכוזרי שם עפ"י המו"נ ח"ב פל"ד במעלת נבואת מרע"ה, ולפי"ז אפשר לדעתי ליישב גם נבואת אדה"ר נזר הבריאה, אא"כ נאמר שג"ע בא"י היה, כמו ששמעו מכמה מדרשים (עי' ערובין יט. וזוהר בראשית פא.).
3. עכ"פ במקורות הידועים לנו אא"כ נניח שקיים או שהיה קיים בפני הכוזרי מקור הנעלם מאיתנו. ע"י מכילתא בא מהדו' רבין עמ' 3 הערה 1 שמביא רמז לכך. אך עיין בחידו' מהרי"ץ חיות למו"ק כה. שג"כ מבין בכוזרי שפירושו הינו חדש ומדעתו.
4. אגב אורחא אודיע פירוש נאה למש"א בסנהדרין צז. "שלשה באין בהסח הדעת משיח מציאה ועקרב", ודברי חז"ל בזה נראים זרים בענין העקרב והמציאה, והלא כל ענין המציאה ודאי דענינו בהסח הדעת, כלום אדם יושב ומצפה לאבידת חברו?! וגם מאי קמ"ל. ולדעתי באו חז"ל באותו מדרש להדריכנו באשר לאותם שלשה דברים. ובאשר למציאה אמינא דלא כפשוטה אלא מציאה רוחנית וכדכתיב "כי מוצאי מצא חיים" ובבחינת דרוש הרמ"מ מקוצק על הפסוק: "והיו הדברים האלה על לבבך", כדי שבשעת הכושר יכנסו ללבבך, כן הוא גם בזה. שפעמים בעת קושי לא יעזרו החיפוש וההעמקה לבא אל חקר הדבר, ואעפ"כ כיון שתהיה הקושיה מונחת בקופסא ושמורה עימו, ימצא לה תשובה בהסח הדעת בעת לימודו בענין אחר.
5. כך פירש ב"יפה ענף" שם.
6. ויש להקשות לפי"ז א"כ היאך באמת דיבר עמו מעיקרא, ויבואר לקמן בס"ד.
7. במהרש"א בחידו'א לגמ' במו"ק שם העיר שכפירוש שני של רש"י מבואר בילקוט שמעוני בפרשת בא, וכן העיר בהגהות מצפה איתן לגמ' שם מהמכילתא בריש פר' בא. ונראה שרמזו בדבריהם קושיה לרש"י איך מביא פירושו בסתם ודעת חז"ל רק בשם יש אומרים. וביותר קשה לענ"ד שכפירושו בשם י"א לכאורה מביא בפירושו ליחזקאל עה"פ היה היה וגו' (א, ג') ויבואר בס"ד לקמן.

8. מובא גם בילקוט שמעוני לפר' בא ובקצרה בתנחומא שם סי' ה'.
9. צריך לבאר נבחרה לא במובנה הפשוט שעלתה במחשבה להיבחר כי אם במובן שנבחרה בפועל שהרי א"י מקודשת ועומדת מאז בריאת העולם כמבואר במדרשים רבים (ילק"ש חבקוק ג', רמב"ם ביה"ב ב,ב', כפתור ופרח פ"י), ועכ"פ בודאי שכ"ה מימי האבות עוד קודם נבואת משה במצרים, והרי על זה מוסב המדרש. שוב מצאתי כן מפורש בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תקמ"ח ולשונו: "שהוצרכו לאמר בנבואת משה שזה היה קודם שנתקדשה הארץ", עי"ש. וטעם הדבר הוא שרק בכניסת ישראל לא"י חשיב תכלית הבחירה, ורק אז בשלטון עם ישראל על א"י הובאה קדושתה הגנוזה של הארץ לידי שלמות שבפועל. וע"י בפירוש מרכה"מ למכילתא שם ולכאו' דבריו מוקשים, וע"ע בזוהר לך לך (פד: ובסולם פיסקה קפ"ה) "תא חזי ארעא דישראל ארעא דישראל לא שליט עליה ממנא אחרא... ובשעתא דחבו ישראל והוו מקטרי... וכדין שלטו שאר עמין ובטלו נביאים וכל אינון דרגין עילאין לא שלטו בארעא", ולפי"ז לק"מ דגם מעלת הארץ תלויה בקדושת עם ישראל ושלטונם על הארץ הינו הדרך לכך. יעויין בדבריו הנודעים של הרמב"ן בהוספה ד' למ"ע ברמב"ם, ויעויין עוד בדבריו בסוף דרשת ר"ה ובפיה"ת (ויקרא יח, כ"ה) ולהנ"ל מבואר דשני יסודות גדולים אלו הינם כתרי רעין וכשלהבת הקשורה בגחלת דלא מתפרשין זמ"ז, וע"ע בס' אורות התורה פ"א פיסקה ג' ואכמ"ל, ותן לחכם ויחכם עוד.
10. ויש לבאר דתלתא לריעותא קאמר. חדא דמצרים היתה כידוע שטופה בגילולי ע"ז (וע"כ אמר משה כצאתי מן העיר כמבואר במכילתא), וא"ת שכיון שיצא ממקום המצאות ע"ז בפועל, ע"ז אמר דהארץ כולה היתה מקום טינופת וזומה וכדכתיב "זרמת סוסים זרמתם", וא"ת דגם לזה הועילה היציאה, הרי עכ"פ הארץ כולה הינה מקום טומאה ולא כארץ הקודש מקום השראת שכינה, ועכ"פ נגלה שם בשביל לגאלן.
11. כעי"ז בתנחומא ישן בא ח' מובא בתו"ש שם אות ו', ויש מדרשים הדורשים כעי"ז בשביל משה רבנו שלוחו של מקום (שמו"ר שם י"ט), אך מ"מ ידענו שכל נבואות לא נתנו לנביאים אלא בשביל ישראל (מכילתא בא).
12. כמעט כעי"ז איתא בזוה"ק (ויצא קמט: וסולם פיס' מ"ח-מ"ט) אך שם מבין שגם בחו"ל היה רק בחלום (וע"ע שם בתירוץ ובדברי השם משמואל בפר' ויצא תרע"ב בניאור הענין).

13. י"ש גם בפסוק י"ג שהיה גם חלום בחו"ל, וע"י במו"נ ח"ב פמ"א ופמ"ב ולפי"ז אפשר לבאר שהכל היה בחלום וענין אחד הוא, וכן עולה לכאן גם מלשון הזוה"ק (שם). אך ברמב"ן מבואר (שם לא, יג') דשני ענינים היו, וכתב בשם משמואל שם דאעפ"י שמרהיט לשון הרמב"ן מבואר שגם בפס' ג' היה בחלום, אין הכרח לכך להוציא הפסוק מפשרות.
14. אמנם ודאי שיש לחלק בין יחיד לציבור ובין אונס לרצון, וגם דשם בגמ' נאמר הדבר על אלימלך איש נעמי, שהיה בן נחשון בן עמינדב, וזכות אבות במובנה הפרטי והמצומצם ולא במובנה הכללי.
15. אח"כ שמחתי לראות שכך הביא בעץ יוסף לתנחומא בא, ה' בשם הזית רענן (המג"א) אך לא מצאתי שפירש כן. שוב מצאתי במכילתא מהדו' רבין בהערה שכך מפרש המ"ע ואיני יודע למי כוונתו. ועכ"פ אצטט דברי העץ יוסף: "כל שהיו האבות מבקשים רחמים על גלות ישראל והבטיחם הקב"ה שיגאלם, וציוה לנביא שינבא על זה שנאמר כה אמר ה' וגו'".
16. יעויין שם שכבר נאמר שהיה על נהר כבר בפס' א' ויתורא למה לי, מלבד מה שכל ציון המקום ושמו המדוייק אפשר שלמותר הוא. וזהו גם שנאמר "שם" דוקא שם לשעתא ולא יותר.
17. יעוי"ש בשם משמואל שהביא תירוץ אחר בזוהר אך זהו משום ש"ל שגם בחרן היה זה רק בחלום ולא מיירו בנד"ד, והשם משמואל עצמו הביא תירוץ דומה לדידן שכיון שנתן בדעתו למהדר נכלל כבר בקדושת א"י, אך אנו בחרנו להרחיב התירוץ ולכללו בחדא עם כל שאר מדרשי חז"ל ופרקי דר"א בשיטה דקי"ל כוותה.
18. ריה"ל שם בפסיקאות בפשטי המקראות.
19. בפסוק במלכים ב' כתוב יד ה' וכמו שהובא בבבלי שבת ל': וא"כ ט"ס בירושלמי. אבל בזוהר פר' וישב (קפ: ובסולם פיס' כ"ט) ג"כ איתא ג"כ רוח אלוהים, וצע"ג.
20. סנהדרין פ"ח מ"ג בפיהמ"ש ובהלכות סנהדרין פ"ד הי"א.
21. פיהמ"ש הוריות הקדמה לפ"א, ופ"א מ"ה שם, ובכורות פ"ד מ"ג.
22. וע"ע בהערה 9 שמבואר מזוהר וישב שדוקא בשלמות שלטון ישראל בארצם ושלמות ישובם מגיעה גם שלמות הקדושה וכע"ז שם הבאנו מדברי הראי"ה זצ"ל באוה"ת פ"א פי"ס ג', עי"ש, והן הן הדברים!
23. ע"י בשם הגדולים לחיד"א אודות הרמב"ם דמסטרטא דשמאלא והרמב"ן דמסטרטא דימינא, והבן.

24. לעצם הדין באמת מבואר כן מהגהת רמ"א לשו"ע יו"ד
סי' רמ"ה בהלכות מלמדים בסעי' ט"ו, וביותר שם
בפתחי תשובה אות ח' דדוקא בדורות התלמוד היה סגי
באחד לכ"ה, משא"כ בדורותינו נראה דבעשרה. אמנם
שלא כנ"ל שביאר סיבת הדבר, נקט שם בסתמא משום
ש"נתמעטו הלבבות", עי"ש. העמידני על זאת הרב
ציון טוויל שליט"א, ותע"ב.